

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.

TÜRKİYE'DE ENGELLİLERİN BAĞIMSIZ YAŞAMALARINA YÖNELİK KİŞİSEL ASİSTANLIK MODELİ

1. Giriş

Bu belge, Türkiye'de bir pilot kişisel asistanlık projesinin gerçekleştirilmesi için bir çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHS) ile uyumlu olması için pilot projenin temel alması gereken temel ilke ve mekanizmaları belirler.

Kişisel asistanlığın Türkiye bağlamındaki yenilikçi doğası nedeniyle, bir pilot projenin gerçekleştirilmesi, kapsamlı bir kişisel asistanlık hizmetinin sunulmasına yönelik önemli bir ilk adımdır. Pilot uygulamadan elde edilen deneyime dayalı olarak, hizmetin ulusal düzeyde sağlanması için ilgili politika ve yasal çerçeve geliştirilebilir.

Pilot proje, toplumda çeşitli destek seçeneklerinin geliştirilmesini kolaylaştırarak ve engellilerin bakım ve desteğe erişim için evlerini terk etme ihtiyacını azaltarak onların bağımsız yaşama ve topluma dahil olma haklarının teminini destekleyecektir.

Pilot projenin aşağıdaki gruplara doğrudan fayda sağlaması beklenmektedir:

- Evlerinde bağımsız olarak yaşamaları ve eğitim ve istihdam dahil olmak üzere toplum yaşamına katılmaları desteklenecek tüm engelli kişilere;
- Dilerlerse ücretli işe başlayabilecek veya geri dönebilecek engelli aileleri ve/veya bakıcıları;
- Proje yeni iş kolu oluşturacağından istihdam edilebilecek tüm kişiler.

Öneri, Avrupa Bağımsız Yaşam Ağı (ENIL) ve Engelli Kadın Derneği (ENG-KAD) ile istişare edilerek engelliler ve Türkiye'deki engelli örgütleri tarafından hazırlandı. 2021-2022 yıllarında ENIL ve ENG-KAD tarafından ortaklaşa uygulanan Engelli Kişilerin Bağımsız Yaşama ve Sosyal İçermesine Yönelik Kilit Bir Araç Olarak Kişisel Asistanlık (PAKT) projesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Model üzerindeki çalışmada, CRPD ve Engelli Hakları Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu ve ¹ENIL'in Kişisel asistanlık Kontrol Listesinden yararlanıldı ².

2. Kişisel asistanlık ve engellilerin bağımsız yaşama hakkı

Bağımsız yaşam hakkı, Türkiye'nin 2009 yılından bu yana taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 19. Maddesi ile güvence altına alınmıştır. 19, 'bütün engellilerin toplum içinde başkalarına eşit seçeneklerle yaşama hakkını' tanıır ve devletlerin 'engellilerin bu haktan tam olarak yararlanmalarını ve topluma tam olarak dahil olmalarını ve katılmalarını kolaylaştıracak' önlemler almasını gerektirir. Bu tedbirlerin, 'engellilerin, toplumda yaşamayı ve topluma dahil olmalarını desteklemek için gerekli olan **kişisel asistanlık dahil [vurgu eklenmiştir]** bir dizi ev içi, mesken ve diğer toplum destek hizmetlerine erişimini ve toplumdaki tecrit veya ayrışmayı önlemeyi içerir.

¹Bağımsız yaşama ve topluluğa dahil olma hakkında 5 (2017) numaralı genel yorum, şu adreste bulunabilir: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/328/87/PDF/G1732887.pdf?OpenElement>.

²Mladenov, T., Pokern, I., Bulic Cojocariu, I. (2019) PA Kontrol Listesi: Kişisel asistanlık Planlarını Değerlendirmek için Bir Araç, şu adreste bulunabilir: https://enil.eu/wp-content/uploads/2022/03/Mladenov_Pokern_Bulic-PA_Checklist.pdf.

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.

Farklı kişisel asistanlık modellerinin varlığını kabul eden Engelli Hakları Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu, engellilerin bağımsızlığını ve tam katılımını desteklemek için hizmetin belirli bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Engelli kişinin hizmetle ilgili kararların merkezinde olması ve hizmet sunumu üzerinde tercih ettiği kişisel kontrol derecesini seçebilmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca, hizmeti kullanan kişinin asistanlarını işe alabilmesi, eğitmesi ve denetleyebilmesi ve asistanları başkalarıyla 'paylaşması'nın söz konusu olmaması gerektiğine (örneğin, asistanın birden fazla kişiyi desteklemesi gerektiğinde) dikkat çeker.

3. Kişisel asistanlık ve Türkiye bağlamı

Son on yılda Türkiye, mevzuatını ve politikalarını EHS'nin gereklilikleriyle uyumlu hale getirmek için adımlar attı ve mevzuat bakımından büyük ölçüde tıbbi olandan daha sosyal ve insan haklarına dayalı bir engellilik anlayışına geçiş yaptı. Bir sonraki önemli adım, kişisel asistanlık gibi bağımsız yaşam hizmetleri geliştirmek de dahil olmak üzere sadaka ve tıbbi müdahaleler bakımından mevcut uygulamaları dönüştürmek olacaktır. Halihazırda engelliler ve aileleri için bir dizi hizmet mevcut olmakla birlikte, bağımsız yaşam için sınırlı destek sunmaktadırlar. Evde bakım desteği dışında engellilerin ihtiyaçlarına göre şekillenen ve ev dışında kullanılacak kişisel asistanlık hizmeti gibi hizmetler bulunmamaktadır. Kişisel asistanlık sisteminin yerine getirilen uygulamalarla (kurum bakımı, aileye ekonomik destek) yaratacağı ekonomik, sosyal vs. Etki ve kazanımlar iyi uygulama örnekleriyle paylaşılabilir.

Kişisel asistanlığın getirilmesi, CRPD Komitesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Raporuna ilişkin Sonuç gözlemlerinde 'kişisel asistanlık elde etmeye yönelik tedbirlerin yokluğuna' ilişkin olarak dile getirdiği endişeleri doğrudan ele alacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin yakın zamanda kabul edilen Engelsiz 2030 vizyonu stratejik belgesinde ortaya konan bağımsız yaşam ve içerme ile ilgili önceliklerinin gerçekleştirilmesini de destekleyecektir.

4. Kişisel asistanlık pilot projesi

4.1. Proje personelinin eğitimi

Bakım nesnesi olarak engellilere yönelik geleneksel tutumlar, engellilerin seçimine ve kontrolüne dayalı bir kişisel asistanlık hizmetinin geliştirilmesinde büyük bir engel olabilir. Bu nedenle, hizmetin yönetiminde yer alan proje ekibinin engelli hakları konusunda iyi bir anlayışa sahip olmasını sağlamak esastır.

- Projeye başlamadan önce, proje personeli bağımsız yaşam ve engelliliğin sosyal modeli hakkında interaktif bir eğitime/tartışmaya katılmalıdır. Eğitim, personelin alandaki önceki bilgi ve deneyimlerini dikkate almalıdır.
- Proje boyunca personele, özellikle ihtiyaç değerlendirme sürecine ve engelli kişilere özerklik ve seçimlerine saygı göstererek nasıl asistanlık sunulacağına odaklanılarak daha fazla eğitim ve destek sağlanmalıdır.
- Bağımsız yaşama ve/veya kişisel asistanlık kullanma deneyimine sahip engelli kişilerin eğitimlerin ve personel desteğinin tasarımında ve sunumunda aktif olarak yer almaları esastır. Başlangıçta bunlar, proje dışından deneyime sahip kişiler, örneğin kendi kaynaklarını asistanları işe almak için kullanan kişiler ve daha sonra proje katılımcıları olabilir.

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.

4.2. İhtiyaç analizi

Her kişinin ihtiyaç duyduğu yardım miktarı, bireysel yardım ihtiyaçlarını aylık saat sayısı olarak gösteren bireysel bir ihtiyaç değerlendirmesi yoluyla belirlenmelidir.

- Değerlendirme, kişinin temel ihtiyaçlarına (örneğin, yıkanma ve beslenme ile ilgili) bakmalı, ancak aynı zamanda, örneğin eğitim, iş, boş zaman ve aile gibi kişinin yaşamının tüm alanlarını da kapsamalıdır.
- Değerlendirme, proje ekibinin desteğiyle engelli kişi tarafından yapılmalıdır.
- Değerlendirme projenin başında yapılmalı ve örneğin bireysel koşullarda bir değişikliği yansıtmak için kullanıcının talebi üzerine tekrar edilebilir olmalıdır.
- Değerlendirme süreci şeffaf olmalı ve kullanıcılar değerlendirmenin sonucuna, yani sağlanan yardım miktarına itiraz etme fırsatına sahip olmalıdır.
- Değerlendirmeye hazırlanmaları için engelli kişilere akran desteği de dahil olmak üzere destek sağlanmalıdır. Süreç hakkında bilgi ve yardım ihtiyaçlarının nasıl değerlendirileceği konusunda rehberlik alabilmelidirler.
- Tahsis edilen yardım saatlerinin sayısı bireysel ihtiyaçlara göre belirlenmelidir. Saat sayısında bir üst sınır olmamalıdır.

4.3. Kişisel asistanlık bütçesi

Her bir kişinin ihtiyaç duyduğu yardım miktarına bağlı olarak, pilot uygulamaya katılan her engelli kişiye bir kişisel asistanlık bütçesi tahsis edilmelidir.

- Kişisel asistanlık bütçesi aşağıdaki masrafları karşılamak için kullanılmalıdır:
  - vergi ve sigorta primleri dahil kişisel asistan maaşları
  - hizmetin idaresi için maliyetler (örneğin sözleşmelerin hazırlanması, muhasebe)
  - hizmetten yararlanan kişilere ve asistanlara sağlanacak eğitim ve diğer destek maliyetleri.
- Kişisel asistanlıkla ilgili başka masraflar olabilir, örneğin toplu taşıma veya engelli kişilere eşlik eden KA'ların etkinliklerine veya mekanlarına giriş biletleri. Engellilerin KA'yı yaşamın her alanında kullanmaları için herhangi bir engel olmamasını sağlamak için bu maliyetler de proje tarafından karşılanmalıdır. Pilot uygulamadan sonra, Türkiye'de engelliler için ücretsiz veya indirimli hizmetlerin sağlanmasına yönelik mevcut devlet politikalarının kapsamı, engellilere eşlik ederken kişisel asistanlığı da içerecek şekilde genişletilerek, bu tür maliyetleri karşılama ihtiyacı kısmen hafifletilebilir. Bu, örneğin, KA'lar için müzeler ve arkeolojik alanlara ücretsiz giriş, engelli kişilere eşlik eden KA'lar için ücretsiz seyahat ('tamamen bağımlı bireyler'), devlet tiyatrolarına ücretsiz giriş, indirimli sinema biletleri içerebilir.
- Paranın kişisel asistanlık hizmeti için kullanılmasını sağlamak için Türkiye'deki mevcut mevzuat ve uygulamalara uygun, sağlıklı bir izleme ve raporlama sistemi oluşturulmalıdır. Örneğin, aylık zaman çizelgeleri tamamlanacak ve düzenli mali raporlar sunulacaktır. Para, hizmetlerini organize etmek için doğrudan engelli bir kişiye aktarırsa "doğrudan ödeme" sağlanmalıdır, paranın aile üyeleri tarafından yardımla ilgisi olmayan diğer masrafları karşılamak için kullanılmaması için özel önlemler alınmalıdır.

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.

4.4. Hizmetin yönetimi

Pilot uygulama sırasında, hizmet, kullanıcı adına kişisel asistanlık bütçesini yöneten bir hizmet sağlayıcı aracılığıyla organize edilebilir.

- Sağlayıcı hizmeti yönetecek olsa da hizmetin nasıl organize edileceğine ve sunulacağına engelli kişi karar vermelidir. Bu, sağlayıcılara hizmetin kime, nasıl, ne zaman, nerede ve ne şekilde sunulduğu konusunda talimat vermeleri gerektiği anlamına gelir. Asistanlar, kişisel asistanlarını değiştirip değiştirmemeye veya görevden almaya karar verebilen kullanıcının katılımı olmadan sağlayıcı tarafından atanmamalıdır.
- Sağlayıcı ideal olarak bağımsız yaşam ilkelerine ve uygulamalarına aşina bir kuruluş olmalıdır. Yine de, hizmetin yönetiminde yer alan personel için eğitim düzenlenmelidir (bkz. 4.1.).
- Fonların doğrudan engelli kişiye sağlandığı bir doğrudan ödeme yaklaşımı da test edilebilir. Daha sonra asistanlarla sözleşme hazırlamak, maaş, vergi ve sigorta ödemelerini yapmak, defter tutmak, raporlama vb. dahil olmak üzere tüm idari görevlerden sorumlu olacaklardır.

4.5. Hizmetin temel parametreleri

- Gerekirse asistan 7/24 ulaşılabilir olmalıdır.
- Asistanlık hizmetinin verildiği saatler, kullanıcı tarafından ihtiyaçlarına göre belirlenmeli ve akşamları, hafta sonlarını ve tatilleri kapsayabilir.
- Her kişinin ihtiyacına göre birden fazla asistanı olabilir.
- Harcanmayan asistan saatleri birikebilir ve başka bir aya aktarılabilir.
- Asistan hizmetleri, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre farklı lokasyonlarda sunulabilir. Örneğin evde, okulda, işyerinde, dışarıda vb.
- Asistanların özel görevleri, ihtiyaçları doğrultusunda ve ilgili yasal çerçeveye uygun olarak kullanıcılar tarafından belirlenir.

4.6. Asistan hizmetlerini kullanan engelliler için eğitim ve destek

- Engelliler, asistanlarını işe alırken ve yönetirken ihtiyaç duydukları desteğe erişebilmelidir. Bu, örneğin bir duyuru hazırlama ve yayma, KA adaylarıyla görüşmeler yapma, çatışma yönetimi vb. destekleri içerebilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlar da kullanılabilir. Örneğin, işe alım sürecini desteklemek için, KA adaylarını ve kullanıcılarını birbirine bağlamak için bir platform/site kurulabilir. Çevrimiçi araçlar, hizmeti kullanan kişiler arasında bilgi ve destek alışverişini kolaylaştırmak için de kullanılabilir. Videolar ve yazılı materyaller de dahil olmak üzere çevrimiçi eğitim materyalleri de hazırlanabilir.
- Kullanıcıların haklarını ve yardımcılarını yönetmedeki rol ve sorumluluklarını iyi anlamalarını sağlamak için bağımsız yaşam ve engelliliğin sosyal modeli hakkında bir eğitime erişimleri olmalıdır. Engellilik ve kişisel asistanlık konularına ilişkin çeşitli eğitimler de sunulmalıdır.
- Kullanıcılar ayrıca akran desteğine, yani diğer kişisel asistanlık kullanıcıları tarafından sağlanan desteğe erişebilmelidir.

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is funded by the European Union.

4.7. Kişisel Asistanın eğitim ve çalışma koşulları

- Asistanların nitelikleri proje tarafından değil, kullanıcılar tarafından belirlenmelidir.
- Engelli haklarına ilişkin sınırlı farkındalık ve engelliliğin baskın tıbbi modeli göz önüne alındığında, asistanların da bağımsız yaşam ve kişisel asistanlığın temel ilkeleri hakkında bilgi ve/veya eğitim almaları önerilir. Yararlanmak isteyen asistanlar için ek eğitim olanakları sunulabilir; zorunlu hale getirilmemelidir.
- Asistanların ücretleri, ilgili iş kanunlarında belirlenen ücret düzenlemeleri ile korunacaktır.
- Asistanların sosyal güvenlik ve ücretli izin (yıllık izin, hastalık izni ve doğum izni) gibi hakları vardır. Normal çalışma saatleri dışında çalışan asistanlara fazla mesai ücreti ödenecektir.

4.8. Pilot proje parametreleri

4.8.1. Süre ve yer

Pilot uygulamanın önerilen süresi 2 ila 3 yıldır; bu, hizmetin sağlanması için sistem ve uygulamaların geliştirilmesine ve hizmetin çocuklar ve zihinsel ve psikososyal engelliler de dahil olmak üzere farklı engelli gruplarıyla test edilmesine olanak tanıyacaktır.

4.8.2. Katılımcılar

Pilot proje, fiziksel ve duyuşsal engelli bir grup yetişkinle başlayacak ve ilk yıldan sonra zihinsel ve psikososyal engellileri ve engelli çocukları kapsayacak şekilde genişletilebilecek. Çocuklar söz konusu olduğunda, kişisel asistanlık, engelli olmayan bir çocuk için geçerli olacak ebeveyn sorumluluğunun ötesinde yardım ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayacaktır. Özellikle çocukların eğitim ve sosyal hayata katılımlarının desteklenmesi faydalı olabilir.

4.8.3. İzleme ve değerlendirme

Projenin başında bir izleme ve değerlendirme çerçevesi geliştirilecektir. Çerçeve, hizmetin engelliler, aileleri ve bakıcıları üzerindeki etkisi, hizmeti kullanan kişilerin deneyimi, KA hakkındaki farkındalık düzeyi ve kişisel asistanlara yönelik tutumlar gibi çeşitli alanlarda bilgi toplanmasına rehberlik edecektir. Bu, hizmetin etkinliği hakkında kanıt elde edilmesini sağlayacak ve ulusal politika ve uygulamaların geliştirilmesi konusunda bilgi verecektir.